

سیر تحول علوم ارتباطات بررسی تطبیقی تجربه های ایالات متحده آمریکا، فرانسه و ایران

دکتر کاظم معتمدنژاد

استاد علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی

چکیده

«ارتباطات»، بدون تردید یکی از نمادهای بسیار نیرومند قدرت سیاسی و اقتصادی، در قرن حاضر به شمار می رود. «علوم ارتباطات» در چند دهه اخیر، از پیشرفت و گسترش خاصی برخوردار شده است و توجه به آن برای کمک به شناخت بیشتر دگرگونی های جدید اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جهانی کنونی و حرکت به سوی جامعه های انسانی آگاه تر، آزادتر و با رفاه تر، افزایش یافته است. با آن که خاستگاه «علوم ارتباطات» آمریکا شناخته می شود در دهه های اخیر در سایر کشورهای غربی و هم چنین در بسیاری از کشورهای در حال توسعه برای توسعه این رشته مهم دانشگاهی و کوشش فراوان صورت گرفته است. بنابراین، مطالعه درباره سیر تحول «علوم ارتباطات» و چگونگی ایجاد و شکل گیری و پیشرفت و گسترش آن و همچنین شرایط کنونی این رشته مهم دانشگاهی و چشم اندازهای آینده آن ضروری است.

واژگان کلیدی: ارتباطات، اطلاعات، روزنامه نگاری، علوم ارتباطات و تحول ارتباطات.

مقدمه

جایگاه و نقش ارتباطات در جوامع معاصر

«ارتباطات»، بدون تردید یکی از نمادهای بسیار نیرومند قدرت سیاسی و هم چنین یکی از زمینه‌های مهم توسعه اقتصادی، در آغاز قرن بیست و یکم به شمار می‌رود. آرمان پیشرفت و گسترش ارتباطات در دنیای امروز، بر نزدیک کردن انسان‌ها، ارزش‌ها و فرهنگ‌ها استوار است و به همین جهت، بسیار از اندیشه‌گران خوش بین آزادی‌گرا، معتقدند که هسته اصلی الگوی دموکراسی را ارتباطات تشکیل می‌دهد. الگویی که می‌تواند از طریق تکنولوژی‌های پیشرفته و پرجاذبه، به موفقیت‌های فراوانی نائل شود. خوش‌بینی در مورد نقش اجتماعی ارتباطات به گونه‌ای است که عده‌ای از صاحب‌نظران معاصر، پیشرفت و گسترش ابزارهای ارتباطی چندرسانه‌ای و شبکه‌های اطلاعاتی نوین را به عنوان عامل موثر و قاطع مقابله با نابسامانی‌ها و نابرابری‌های جوامع کنونی معرفی می‌کنند و برای نیل به این هدف، همکاری‌ها و همبستگی‌های تازه‌ای در سطح‌های جهانی و منطقه‌ای را ضروری می‌شناسند. نمونه برجسته این بینش‌های مثبت، برگزاری اجلاس‌های دوگانه سران جهان درباره جامعه اطلاعاتی است که در دسامبر ۲۰۰۳ و نوامبر ۲۰۰۵ در ژنو و تونس صورت گرفت.

اما با توجه به واقعیت‌های موجود، خوش‌بینی زیاد در این زمینه پذیرفتنی نیست و نمی‌توان پیشبرد تکنولوژی‌های نوین اطلاعات و ارتباطات را به منزله پدید آمدن جامعه یا جامعه‌های جدید قلمداد کرد. زیرا نتیجه نهایی پیشبرد تمام تکنیک‌های بسیار پیشرفته و بسیار پرتعامل ارتباطی، افزایش نابرابری‌هاست. مخصوصاً که با وجود این تکنولوژی‌ها، دشواری‌های شناخت متقابل انسان‌ها، همچنان باقی می‌مانند و حتی گاهی به تنها تر شدن آن‌ها منتهی می‌شوند. به عبارت دیگر، در شرایط کنونی هر چه تکنیک‌های ارتباطی پیشرفته‌تر می‌گردند، ارتباطات انسانی کمتر و گسسته‌تر می‌شوند.

بنابراین، در مطالعات مربوط به ارتباطات باید همراه با شناخت امکان‌ها و کارکردهای مثبت تکنولوژی‌های نوین، تهدیدها و خطرهای ناشی از پیشرفت‌های اخیر آن‌ها را نیز معرفی کرد و راه‌ها و شیوه‌های مقابله با این تهدیدها و خطرها را مشخص ساخت. به بیان روشن‌تر، برای ارتباطات بهتر، باید هویت‌ها را تقویت نمود، موقعیت‌های زمانی را مورد نظر قرار داد و عوامل جدایی و اختلاف و نفاق افراد، گروه‌ها و جوامع را به خوبی شناخت. به این گونه، با نگرش صحیح به ارتباطات می‌توان نتیجه گرفت که دموکراسی مبتنی بر آزادی و برابری انسان‌ها، بدون ارتباطات به وجود نمی‌آید و شناخت کامل ارتباطات، از ایجاد توهم در برابر وعده‌ها و نویدهای امیدبخش کاربرد تکنولوژی‌های نوین،

جلوگیری می‌کند. همچنین باید توجه داشت که ارتباطات در جریان استفاده از ابعاد ابزاری آن، در برخورد با منافع خصوصی و ایدئولوژی‌های سیاسی، آسیب پذیر نشود و از شرایطی برخوردار گردد که بتواند به فعالیت‌های خود در خدمت منافع عمومی و مصالح جامعه‌ای ادامه دهد.

در حال حاضر، «ارتباطات» زمینه ساز فعالیت‌های بسیار پراهمیتی است که همراه با پیشرفت‌های فنی ابزارهای ارتباطی و گسترش محتواهای اطلاعاتی آنها، پیش از پیش جنبه تجارتي پیدا کرده‌اند. بر اثر این فعالیت‌ها، شرایط مبادله و جریان کالاها و خدمات و پیام‌ها در دنیا دگرگون شده‌اند و امکانات جهانی سازی سریع اقتصاد و فرهنگ افزایش یافته‌اند.

تعارض‌ها و تضادهای خاصی که در این مورد پدید آمده‌اند، از فاصله‌های موجود بین پیشرفت رو به افزایش تکنیک‌های نوین و تداوم دشواری‌های ارتباطات انسانی، که با وجود توسعه اطلاعات بین انسان‌ها و جامعه‌ها پابرجا مانده‌اند، ناشی می‌شوند. باید در نظر داشت که در عصر حاضر، اطلاع دادن برای ارتباط داشتن کافی نیست. زیرا استفاده از اطلاعات و به عبارت دیگر، درک پیام‌های ارتباطی، از شناخت ارتباطات، که ضرورتاً وجود رابطه با دیگری، یعنی دریافت‌کننده پیام را ایجاب می‌کند، آسان‌تر است. در واقع، می‌توان گفت که ارتباطات همیشه بر اراده قانع کردن، انتظار توزیع یا تقسیم داشتن و ضرورت با هم زندگی کردن، استوار است و به همین لحاظ، سه بعد خاص، شامل انتقال، اشتراک و تبادل نظر را در بردارد.

اکنون در جهان، نوعی «دهکده جهانی فنی» وجود دارد. اما در کنار آن «برج بابل» هم پا برجای مانده است. به همین جهت مساله ارتباطات به یکی از زمینه‌های علمی و سیاسی بسیار عمده مورد مناقشه و منازعه بین دولت‌ها و موسسات اقتصادی، در سال‌های آغاز قرن بیست و یکم، تبدیل شده است.

واقعیت آن است که جهان بدون برخوردار شدن از شناخت مفهوم‌ها و نظریه‌های مربوط به ارتباطات در جوامع باز و دموکراتیک، ناگهان تغییر کرده است. بنابراین ضرورت ایجاب می‌کند که برای تدارک تعریف دقیق علمی از اطلاعات و ارتباطات، بیشتر فکر و کوشش شود و در مورد جایگاه‌های آن‌ها در جوامع معاصر، یک نظریه جامع ارائه گردد. برای نیل به این هدف باید سه بعد خاص ارتباطات شامل جنبه‌های اجتماعی، جنبه‌های فرهنگی و جنبه‌های اقتصادی آن طرف توجه قرار گیرند.

در این جهش فکری، علم‌شناسان و دانش‌گاہیان، باید نقش اصلی را به عهده داشته باشند. زیرا آنان نخستین تولیدکنندگان معرفت‌ها به شمار می‌روند و علاوه بر آن تنها کسانی هستند که

می‌توانند درباره تعارض‌ها و تضادهای مربوط به جهانی‌سازی اطلاعات و ارتباطات، نگاه انتقادآمیز داشته باشند. به این ترتیب، دنیای آکادمیک نمی‌تواند فقط در کنار معرفت‌ها جای داشته باشد و چالش‌های اقتصادی، سیاسی، آموزشی و فرهنگی مربوط به مالکیت و مدیریت جریان‌های اطلاعات، معرفت‌ها و ارتباطات را به فراموشی بسپارد. در این مورد و به خصوص درباره روابط بین اطلاعات، معرفت‌ها و ارتباطات، جامعه علمی هر کشور مسئولیت ویژه دارد.

بنابراین، مطالعه درباره سیر تحول «علوم ارتباطات» و چگونگی ایجاد و شکل‌گیری و پیشرفت و گسترش آن و همچنین شرایط کنونی این رشته مهم دانشگاهی و چشم‌اندازهای آینده آن ضروری است.

۱. سیر تحول علوم ارتباطات

«علوم ارتباطات» در سه دهه گذشته از پیشرفت و گسترش خاصی برخوردار شده است و توجه به آن برای کمک به شناخت بیشتر دگرگونی‌های جدید اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جهانی کنونی و حرکت به سوی جامعه‌های انسانی آگاه‌تر، آزادتر و با رفاه‌تر، افزایش یافته است.

با آن که خاستگاه «علوم ارتباطات» ایالات متحده آمریکا شناخته می‌شود در دهه‌های اخیر در سایر کشورهای غربی و هم‌چنین در بسیاری از کشورهای در حال توسعه برای توسعه این رشته مهم دانشگاهی کوشش فراوان صورت گرفته است.

الف - ایالات متحده آمریکا

ریشه‌ها و سرچشمه‌های اصلی ایجاد و توسعه «علوم ارتباطات» در ایالات متحده را می‌توان در سه زمینه مشخص کرد:

۱. نخستین ریشه‌گیری «علوم ارتباطات» آمریکا، از مساعی برخی از دانشگاه‌های این کشور برای دگرگونی آموزش «ارتباطات گفتاری»^۱ و به عبارت دیگر، آموزش «معانی و بیان» در اوایل قرن بیستم پدید آمده است.
۲. دومین منشأ «علوم ارتباطات» ایالات متحده آمریکا هم با اقدام بعضی از دانشگاه‌های آن برای آموزش روزنامه‌نگاری در دهه‌های اول قرن بیستم، صورت گرفته است.
۳. سومین ریشه‌گیری «علوم ارتباطات» آمریکا، نتیجه کوشش‌های چند دانشگاه این کشور برای توسعه پژوهش‌های رسانه‌ای و ارتباطی، در سال‌های قبل از جنگ جهانی دوم، در جریان این جنگ و به ویژه در سال‌های بعد از جنگ مذکور، شناخته می‌شوند.

به این ترتیب، با پیشگامی آموزش «ارتباطات گفتاری» آموزش «روزنامه‌نگاری» و «پژوهش‌های رسانه‌ای و ارتباطی»، راه‌های پیشرفت و گسترش فعالیت‌های علمی دانشگاهی در زمینه‌های مختلف ارتباطات، مانند ارتباطات جمعی (مطبوعات، سینما، رادیو و تلویزیون)، روابط عمومی، تبلیغات بازرگانی، بررسی و سنجش افکار عمومی در ایالات متحده هموار شدند و به دنبال آنها، در بسیاری از زمینه‌های وابسته به فعالیت‌های یاد شده در مورد اقتصاد و مدیریت ارتباطات، حقوق ارتباطات، جامعه‌شناسی ارتباطات و نظایر آنها نیز آموزش‌ها و پژوهش‌های ویژه‌ای، طرف توجه قرار گرفتند. اما باید در نظر داشت که با وجود توسعه آموزش‌ها و پژوهش‌های ارتباطی در زمینه‌های مذکور، در دهه‌های اخیر استفاده از عنوان «علوم ارتباطات» یا «علوم ارتباطی»^۱ به صورت جمع و عنوان «علم ارتباطات» یا «علم ارتباط»^۲ به صورت مفرد، برای معرفی مجموعه فعالیت‌های دانشگاهی و واحدها و گروه‌های آموزشی و پژوهشی ارتباطات، در ایالات متحده آمریکا، کمتر مورد توجه واقع شده است و به جای آنها، بیشتر واژه‌های ساده یا ترکیبی دیگری مانند «ارتباطات»، «ارتباطات جمعی»^۳ و «مطالعات ارتباطی و رسانه‌ای»^۴ و نظایر آن، به کار گرفته می‌شوند.

مشهورترین موسسه آموزشی و پژوهشی ارتباطات آمریکا، که از عنوان «علوم ارتباطات» استفاده کرده، «دانشکده هنرها و علوم ارتباطات»^۵ دانشگاه ایالتی میشیگان در شهر «ایست لانسینگ» است. این دانشکده در سال ۱۹۵۵، به وسیله «دیوید برلو»، محقق و صاحب نظر ارتباطی معروف آمریکایی، که از نخستین دانشجویان «ویلبر شرام» استاد مشهور آمریکا در دوره دکترای علوم ارتباطات «انستیتیوی پژوهش‌های ارتباطی» دانشگاه «ایلی نوری»، به شمار می‌رفت، تاسیس شده است. دانشکده مذکور در سال ۲۰۰۵ پنجاهمین سال تاسیس خود را جشن گرفت و بسیاری از فارغ التحصیلان آن، که از استادان برجسته علوم ارتباطات آمریکا شناخته می‌شوند، در آن شرکت کردند و پنج تن از آنان جوایز مخصوص گرفتند. (۱)

ب- فرانسه

برخلاف ایالات متحده آمریکا، در فرانسه از اوایل دهه ۱۹۷۰ توجه دانشگاه‌های دارای برنامه‌های آموزش و پژوهش ارتباطات، به استفاده از نام ترکیبی «علوم اطلاعات و ارتباطات» یا نام تنهای «علوم ارتباطات» افزایش یافته است.

- 1- Communication Sciences
- 2- Communication Science
- 3-Mass Communication(s)
- 4- Communication and Media Studies
- 5- College of Communication Arts and Sciences

باید یادآوری کرد که فرانسوی‌ها هم مانند آمریکایی‌ها، آموزش در زمینه ارتباطات را با تاسیس مدارس روزنامه‌نگاری در اوایل قرن بیستم آغاز کردند و از این لحاظ، تاسیس «مدرسه عالی روزنامه‌نگاری» در شهر «لیل» فرانسه (۱۹۲۴)، حائز اهمیت است. پس از آن، دانشگاه پاریس، در سال‌های قبل از جنگ جهانی دوم به تاسیس «انستیتوی علم مطبوعات»^۱ (۱۹۳۷)، که برای مطالعه و تحقیق در زمینه‌های حقوقی، اقتصادی، فنی، تاریخی و بین‌المللی ارتباطات جمعی در نظر گرفته شده بود، توجه یافت. پس از جنگ جهانی اخیر، انستیتوی مذکور، به «انستیتوی فرانسوی مطبوعات»^۲ تغییر نام داد و فعالیت‌های خود را در سال ۱۹۴۶ در محل انستیتوی مطالعات سیاسی پاریس از سر گرفت. این انستیتو در سال ۱۹۷۵، رسماً به عنوان یک موسسه عالی آموزشی و پژوهشی وابسته به دانشگاه پاریس معرفی شد و در سال ۱۹۶۱ با تاسیس نخستین دوره تحصیلات تکمیلی (فوق لیسانس و دکترا) عنوان «انستیتوی فرانسوی مطبوعات و علوم اطلاعات»^۳ (یا علوم خبری) برای آن، انتخاب گردید و در سال‌های مبانی دهه ۱۹۷۰، که عنوان «علوم اطلاعات و ارتباطات»^۴ به طور رسمی از سوی دولت فرانسه برای برنامه‌های آموزشی و پژوهشی مورد نظر برگزیده شد، انستیتوی یاد شده، کلمه «ارتباطات» را نیز به عنوان خود افزود.

لازم به ذکر است که در سال ۱۹۷۵، به موجب مقررات ویژه‌ای که برای تجدید نظر و اصلاح برنامه‌های آموزشی و پژوهشی راجع به ارتباطات در دانشگاه‌های فرانسه وضع شدند، عنوان ترکیبی «علوم اطلاعات و ارتباطات» به عنوان یک رشته مستقل علمی (میان رشته‌ای)، برای این برنامه‌ها انتخاب گردید و از آن زمان تاکنون، اکثر دانشگاه‌های این کشور، که در زمینه‌های مختلف ارتباطات فعالیت دارند، نام ترکیبی مذکور را به کار می‌برند و برخی از آنان مانند دانشگاه گرنوبل هم تنها عنوان «علوم ارتباطات» را مورد استفاده قرار می‌دهند. اقدام اخیر دولت فرانسه برای تاسیس «انستیتوی علوم ارتباطات» از سوی «مرکز ملی پژوهش‌های علمی». این کشور، در نوامبر ۲۰۰۷، یکی از آخرین کوشش‌های مربوط به تقویت این رشته است. (معمدنژاد، ۱۳۸۴ ص ۱۲ و ۱۳)

پ-ایران

در ایران هم مانند بسیاری از کشورهای دیگر جهان، برنامه‌های آموزش و پژوهش در علوم ارتباطات با تاسیس دوره‌های روزنامه‌نگاری آغاز شده‌اند. در این زمینه، تاسیس دوره آموزش

1- Institut de Science de la Press

2- Institut Francais de Press

3- Institut Francais de Press et des Sciences de l'Information

4 - Sciences de l'Information et de la Communication

روزنامه‌نگاری در «سازمان پرورش افکار» در آخرین سال‌های سلطنت رضاشاه، تشکیل دوره‌های آموزش آزاد روزنامه‌نگاری، با همکاری استادان آمریکایی در دانشگاه تهران در سال‌های پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، قابل توجه‌اند. اقدام دانشگاه تهران برای تاسیس اولین و آخرین دوره آموزش روزنامه‌نگاری در سطح لیسانس (کارشناسی) که در سال ۱۳۴۵ در دانشکده ادبیات و علوم انسانی این دانشگاه صورت گرفت نیز نمونه دیگری از کوشش‌های مقطعی در زمینه مورد نظر به شمار می‌رود.

برخلاف تجربه‌های مذکور، ایجاد «موسسه عالی مطبوعات و روابط عمومی» از سوی موسسه مطبوعاتی کیهان (در سال ۱۳۴۶) و تبدیل آن به «دانشکده علوم ارتباطات اجتماعی» (در سال ۱۳۵۰) و شروع فعالیت «پژوهشکده علوم ارتباطی و توسعه ایران». به کمک سازمان رادیو و تلویزیون ملی ایران (در سال ۱۳۵۵) در ریشه‌گیری تاریخی علوم ارتباطات ایران، اهمیت خاص دارند.

فعالیت‌های دانشکده علوم ارتباطات اجتماعی، در دوره پس از پیروزی انقلاب اسلامی، با احیای برنامه آموزشی تخصصی علوم ارتباطات در دوره کارشناسی، با دو شاخه «روزنامه‌نگاری» و «روابط عمومی» (در سال ۱۳۶۸)، تاسیس دوره کارشناسی ارشد علوم ارتباطات (در سال ۱۳۶۹)، ایجاد دوره دکترای علوم ارتباطات (در سال ۱۳۷۵)، در دانشگاه علامه طباطبائی تاسیس «مرکز پژوهش‌های ارتباطات»، با همکاری دانشگاه علامه طباطبائی و وزارت و فناوری اطلاعات (در سال ۱۳۷۵)، بازگشایی دانشکده «علوم ارتباطات اجتماعی» سابق با نام «دانشکده علوم ارتباطات» (در سال ۱۳۸۳) در دانشگاه علامه طباطبائی و پذیرش دانشجو برای دوره‌های کارشناسی رشته‌های «روزنامه‌نگاری»، «روابط عمومی» و «مطالعات ارتباطی و فن‌آوری اطلاعات» این دانشکده (در سال ۱۳۸۴) ادامه یافته‌اند. در این میان، تاسیس دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد علوم ارتباطات در دانشگاه تهران، ایجاد دوره دکترای فرهنگ و ارتباطات در دانشگاه امام صادق (ع)، تاسیس دوره‌های آموزشی کارشناسی ارشد، دکترا و کارشناسی علوم ارتباطات در دانشگاه آزاد اسلامی، توسعه برنامه‌های آموزشی کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشکده صدا و سیما، ایجاد دانشکده خبر از سوی خبرگزاری جمهوری اسلامی و تاسیس دوره‌های آموزش روزنامه‌نگاری در انجمن صنفی روزنامه‌نگاران، نیز به پیشرفت و گسترش علوم ارتباطات در ایران، کمک کرده‌اند. (همان)

در ادامه مقاله روندهای پیشرفت و گسترش «علوم ارتباطات» در طول دو دهه اخیر در جهان و ایران، مورد بررسی قرار خواهند گرفت و چشم‌اندازهای آینده این رشته دانشگاهی، با توجه به دگرگونی‌های بزرگ تکنولوژی‌های ارتباطی و فعالیت‌ها و مباحث‌های جهانی راجع به «انقلاب

ارتباطات»، «عصر اطلاعات»، جهانی‌سازی ارتباطات و فرهنگ و ایجاد جوامع اطلاعاتی در سطح‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، مشخص خواهند شد.

۲. ویژگی‌های علوم ارتباطات

«علوم ارتباطات»، یک رشته معرفتی خاص چندوجهی است که هنوز دوران جوانی را می‌گذراند و در حال تحول و تکامل است. هدف اصلی «علوم ارتباطات»، همان‌گونه که از عنوان آن پیداست، مطالعه و تحقیق در «ارتباطات» است و با توجه به آن که شناخت این موضوع، معلومات و معرفت‌های مختلف را ایجاد می‌کند تا مدتی پیش بیشتر به آن به منزله یک زمینه علمی میان رشته‌ای نگریسته می‌شد. اما در دهه‌های اخیر، به موازات پیشرفت و گسترش تکنولوژی‌های نوین اطلاعات و ارتباطات و نقش رو به فزون آنها در دگرگونی‌های مهم اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشورها و هم‌چنین در مناسبات جهانی و روابط بین‌المللی آنها، به صورت یک رشته مستقل علمی دارای زمینه‌های مختلف، مورد توجه قرار گرفته است.

به عقیده «دومینیک ولتون»، محقق فرانسوی علوم ارتباطی، در مطالعات مربوط به ارتباطات، می‌توان سه زمینه مختلف را از هم تفکیک کرد:

۱. نخستین زمینه علوم ارتباطات که در میان دو حوزه «علوم اعصاب» و «علوم شناختی» قرار می‌گیرد، بر مطالعه ارتباطات با توجه به روابط آن با مغز انسان، استوار است و بر این اساس در این زمینه به ادراک، حافظه و پردازش تصویر و زبان توجه می‌شود.

۲. دومین زمینه این علوم، که در میان حوزه‌های «علوم شناختی» و «علوم فیزیک مهندسی» قرار دارد، بر مسائل ارتباطات بین انسان و ماشین‌ها، متمرکز است.

سومین زمینه علوم ارتباطات، بر علوم انسان و جامعه، تمرکز یافته است و به مطالعه چگونگی ارتباطات بین افراد و جماعت‌ها و همچنین تاثیر تکنیک‌های ارتباطی در فعالیت‌های جامعه، می‌پردازد.

این پژوهشگر ارتباطی، برای مطالعات مربوط به ارتباطات، برخورداری از کمک ده رشته علمی خاص، شامل فلسفه، اقتصاد، حقوق، علوم سیاسی، تاریخ، مردم‌شناسی، روانشناسی، زبان‌شناسی جغرافیا و جامعه‌شناسی را ضروری می‌شناسد و بر این اساس، علوم ارتباطات را یک زمینه چند رشته‌ای معرفی می‌کند. وی به ویژه با تکیه بر بعد مردم‌شناختی ارتباطات، کاهش‌گرایی مطالعات این حوزه علمی به یک زمینه معین را ناپذیرفتنی می‌داند، به نظر او، ارتباطات یکی از فعالیت‌های مهم انسانی است

که از طریق آن، انسان می‌تواند در رابطه با جهان، فاصله کمتری داشته باشد و به همین سبب، از عناصر اصلی رابطه انسان با جهان، به شمار می‌آید. (Wolton, 2007, P.189-202)

۳. کوشش‌های «انجمن فرانسوی علوم اطلاعات و ارتباطات»

«انجمن فرانسوی علوم اطلاعات و ارتباطات»^۱، که در سال ۱۹۷۲ با نام «کمیته علوم اطلاعات و ارتباطات»، در پاریس تاسیس شد و در سال ۱۹۷۸ نام کنونی را به جای آن انتخاب کرد، در بررسی و ارزیابی واژه‌شناسی‌های مربوط به زمینه تخصصی علوم اطلاعات و ارتباطات و مشخص کردن قلمرو محتوایی و معرفی آن به عنوان یک رشته خاص دانشگاهی، نقش مهمی داشته است.

در سال ۱۹۷۴، کمیته مذکور موفق شد این رشته تخصصی را با ایجاد یک بخش ویژه آن در «کمیته مشورتی دانشگاه‌ها»، به رسمیت بشناساند و برای تقویت و تحکیم رشته یاد شده، با تکیه بر مبانی علمی آن، کوشش به عمل آورد.

نخستین سمینار علمی «کمیته علوم اطلاعات و ارتباطات»، در نوامبر سال ۱۹۷۵، به منظور بحث و بررسی درباره «روابط بین علوم اطلاعات و ارتباطات» تشکیل گردید. محورهای مهم این سمینار، براساس چهار سخنرانی مهم علمی، مشخص شده بودند:

اولین سخنرانی، این سمینار که به وسیله «ژان میریا»^۲، استاد «مدرسه مطالعات عالی علوم اجتماعی»^۳، فرانسه ایراد گردید، به «نظریه اطلاعات و واژه‌شناسی آن»، با تکیه اصلی بر ارزیابی «نظریه ریاضی ارتباطات» کلود شانون، محقق معروف آمریکایی و نظرات تکمیلی سبیرنتیک‌شناسان آن کشور در این باره و بیان تفاوت اطلاعات مورد نظر محققان فرانسوی با مفهوم اطلاعات طرف توجه «کلود شانون» و معرفی «نظریه کلی اطلاعات و ارتباطات»، متعلق به «روبر اسکاریپیت»، استاد فرانسوی علوم ارتباطات و همکار روزنامه «لوموند»، اختصاص داده شده بود.

در دومین سخنرانی سمینار، با عنوان «نقد واژه‌شناسی علوم اطلاعات و ارتباطات» که به وسیله «روبر اسکاریپیت» ایراد گردید، بر اهمیت روز افزون، این رشته جدید علمی تاکید خاص گذاشته شد. سومین سخنرانی سمینار یک روزه مذکور، با عنوان «تاملائی درباره گوناگونی علوم ارتباطات»، به وسیله «پی یر آلبر»، استاد انستیتوی مطبوعات و علوم اطلاعات دانشگاه پاریس ۲ ایراد گردید.

1- Association Francaise des Sciences de l'Information et de la Communication (A F S I C)

2 - Jean Meyriat

3 -Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales

در چهارمین و آخرین سخنرانی سمینار، با عنوان «اطلاعات، ارتباطات و بازکنش»، «ژرار دلانیتو»، محقق ارتباطی دیگر فرانسوی، جنبه‌ها و ویژگی‌های مختلف اطلاعات و ارتباطات را مورد بررسی قرار داد. (Rapports entre sciences de l'information, 1975)

در همان سال ۱۹۷۵، با تاسیس «دوره آموزش و پژوهش فوق‌لیسانس و پیش‌دکترای علوم اطلاعات و ارتباطات، موسوم به «دیپلم مطالعات عمیق» (پیشرفته)^۱، از سوی «مدرسه مطالعات عالی علوم اجتماعی»، که در سال‌های بعد در چند دانشگاه این کشور در پاریس و شهرهای بزرگ دیگر نیز ایجاد شدند، گام مهمی در پیشرفت و گسترش رشته علمی مذکور برداشته شد، اگرچه این دوره، در سال ۱۹۸۰، همراه با چند دوره مشابه آن در رشته‌های دانشگاهی دیگر، به وسیله مقامات بسیار محافظه کار وزارت آموزش عالی فرانسه در آن زمان، تعطیل گردید.

«مدرسه مطالعات عالی علوم اجتماعی» که میراث دار نخستین «مرکز مطالعات ارتباطات جمعی» فرانسه (تاسیس شده در سال ۱۹۶۲) هم به شمار می‌رود، برای تدارک تاسیس دوره تحصیلی یاد شده، عده‌ای از همکاران رشته‌های مختلف علوم اجتماعی در داخل و خارج هیات علمی مخصوص این مدرسه عالی را به همکاری دعوت کرده بود، تا به سرپرستی «ژان میریا»، عضو برجسته هیات علمی این مدرسه عالی، اجرای برنامه‌های آموزشی و پژوهشی آن را به عهده گیرند. این همکاری سبب شد که در سال‌های فعالیت دوره مذکور، پایان‌نامه‌های پر کیفیتی از سوی فارغ‌التحصیلان آن تدوین شوند و از این طریق، امکانات بهتری برای تقویت ادبیات تخصصی این رشته، فراهم گردد.

در این میان، «انجمن فرانسوی علوم اطلاعات و ارتباطات» هم که به جای کمیته‌ای با همین نام، ایجاد شد، از همان آغاز کار خود، برای پیشبرد هدف‌های آموزشی و پژوهشی مورد نظر، این رشته، به تکاپو و کوشش پرداخت و با برگزاری کنگره‌های دو سالانه خویش، در این راه گام‌های بزرگی برداشت.

نخستین کنگره علمی این انجمن، در روزهای ۲۱ و ۲۲ آوریل ۱۹۷۸ در شهر «کومپین»^۲، با شرکت ۱۲۰ تن از محققان و مدرسان علوم اطلاعات و ارتباطات فرانسه، برگزار شد. محور اصلی برنامه‌های این کنگره و سخنرانی‌ها، مباحثه‌ها و تبادل نظرهای آن، به زمینه وسیع «ارتباطات: شکل‌ها و محتواها»، اختصاص یافته بود.

1 - Diplome d'Etudes Appofondies (D.E.A)

2 - Compiegne

به دنبال سخنرانی افتتاحیه کنگره مذکور، که با عنوان «معرفت‌شناسی جدید ارتباطات»، از سوی «روبراسکار پیت»، استاد علوم ارتباطات دانشگاه بوردو ایراد شد، چهل مقاله در قالب چهار بخش تخصصی، شامل «نوشتار و سند»، «شکل‌ها، تصویرها و گرافیس‌ها»، «محتوای سیاسی ارتباطات» و «شکل‌ها و محتوای ادبی و زیبایی‌شناختی»، به سمینار یاد شده ارائه گردیدند. در میان مقاله‌های عرضه شده به هر کدام از کارگاه‌های چهارگانه سمینار، دو مقاله اصلی از سوی صاحب‌نظران ارتباطی برجسته فرانسوی ارائه شدند.

موضوع‌های مقاله‌های اخیر، شامل «کتابشناسی، علوم ارتباطات و سندشناسی» (نوشته اراستیوال^۱ و ژان میریا)، «از نوشته تا اطلاع: مفهوم سند و روش‌شناسی تجزیه و تحلیل سند» (نوشته ژان میریا)، «شناخت شکل‌ها: از ادراک حساس تا هویت‌یابی منطقی» (نوشته ژبرتون^۲) «آزمون‌های رمزگشایی تصویری» (نوشته ام.س. وترنو-سولارد^۳)، «حوزه معرفت‌شناختی: گفتمان، سیاست و قدرت» (نوشته اورون^۴)، «بحران و شیوه ارتباط» (نوشته آرمان ماتلار)، «زیباشناسی اطلاعاتی و نظریه ساختاری ادراک» (نوشته آبراهام مول) و «بازنمود، بیان و محتوا» (نوشته اف. مولنار^۵) بودند. (Ibid, P.30-35)

۴. شرایط و عوامل پیشرفت و گسترش علوم ارتباطات در فرانسه

کوشش‌های مربوط به تأمین استقلال علمی رشته «علوم اطلاعات و ارتباطات» در دانشگاه‌های فرانسه، از اوایل دهه ۱۹۶۰، به دنبال تأسیس «مرکز مطالعات ارتباطات جمعی» در «مدرسه مطالعات عالی علوم اجتماعی» دانشگاه پاریس، با همکاری «ادگار مورن»، «رولان بارت» و «ژرژ فریدمن»، محققان و متفکران معروف فرانسوی و ایجاد دوره‌های آموزش تکمیلی در «انستیتوی مطبوعات و علوم اطلاعات» دانشگاه پاریس، با مشارکت «فرنان ترو»، موسس و رئیس این انستیتو، که از پایه‌گذاران «حقوق ارتباطات» به شمار می‌رود، افزایش و گسترش یافتند.

در این زمان، «روبر اسکارپیت»، استاد دانشگاه «بوردو» و همکار یادداشت‌نویس روزنامه «لوموند»، «آبراهام مول»، استاد روانشناسی اجتماعی دانشگاه «استراسبورگ»، «ژان استوتزل» موسس «انستیتوی افکار عمومی» فرانسه و استاد روان‌شناسی اجتماعی دانشگاه پاریس و «ژان کازنو» استاد جامعه‌شناسی

1 - R.Estivals

2- J.Breton

3- M.C. Vettraino-Soulard

4- E.Veron

5- F.Molnar

این دانشگاه نیز بیش و کم در کمک به ایجاد رشته علمی مستقل «علوم اطلاعات و ارتباطات» تدریس فرانسه نقش‌های مهمی ایفا کردند.

مدتی بعد، با توسعه جنبش فکری انتقادگر و اعتراض‌گر دانشجویان دانشگاه‌های این کشور و رویدادهای ماه مه ۱۹۶۸ و تأثیرات خاص آنها، که به دگرگونی برنامه‌های جدید آموزش و پژوهش، با مدیریت «ادگار فور»، وزیر وقت آموزش ملی فرانسه منتهی شدند، برای ایجاد دوره‌های تازه تحصیلات عالی در زمینه «علوم اطلاعات و ارتباطات»، در سطح‌های لیسانس، فوق لیسانس و دکترا، اقدامات مختلفی صورت گرفتند.

مهم‌ترین این اقدام‌ها، تأسیس دوره‌های جدید آموزشی برای «مشاغل مربوط به اطلاعات»^۱ در «انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی» فرانسه و ایجاد دوره‌های خاص آموزشی مرسوم به «تکنیک‌های بیانی و ارتباطی»^۲ و دائر کردن دوره‌های عالی نظری و عملی فوق لیسانس و دکترا در زمینه‌های متعدد «علوم اطلاعات و ارتباطات» بودند.

الف - دوره‌های آموزشی مشاغل اطلاعات و ارتباطات در انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی

قدیم‌ترین دوره‌های لیسانس (کارشناسی) «علوم اطلاعات و ارتباطات» در دانشگاه‌های فرانسه، در سال‌های آخر دهه ۱۹۶۰ با تأسیس دپارتمان‌های آموزش «مشاغل مربوط به اطلاعات» در انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی آن کشور، شروع به فعالیت کردند.

این دپارتمان‌ها، که تعداد آنها در اواسط دهه ۱۹۸۰، به ۹ مورد رسیده بود و در سال تحصیلی ۹۲-۱۹۹۱، به دپارتمان‌های «اطلاعات - ارتباطات»^۳ تغییر نام دادند، با عنوان‌های ویژه خود، که در زیر مشخص شده‌اند، به آموزش در زمینه‌های مختلف اطلاعات و ارتباطات، پرداختند:

۱. «دپارتمان روزنامه‌نگاری»، «دپارتمان اطلاع‌رسانی و مآخذپردازی» و «دپارتمان ارتباطات سازمانی» در دانشگاه «بور دو»^۳ (تأسیس شده در سال‌های ۱۹۶۷، ۱۹۶۸ و ۱۹۶۸)
۲. «دپارتمان اطلاع‌رسانی و مآخذپردازی»، در دانشگاه «بزانسون» (تأسیس شده در سال ۱۹۶۸)
۳. «دپارتمان اطلاع‌رسانی و مآخذپردازی»، در دانشگاه «دیژون» (تأسیس شده در سال ۱۹۶۹)
۴. «دپارتمان اطلاع‌رسانی و مآخذپردازی» و «دپارتمان ارتباطات سازمانی»، در دانشگاه «گرنوبل»^۲ (تأسیس شده در سال‌های ۱۹۶۹ و ۱۹۷۴)

1 - Instituts Universitaires Technologiques(I U T)

2- Carrieres d'Information

3 - Information-Communication(Infor-Com)

۵. «دپارتمان های اطلاع‌رسانی و ارتباطات سازمانی»، در دانشگاه «ننسی ۲» (تاسیس شده در سال ۱۹۶۸)
۶. «دپارتمان های اطلاع‌رسانی و ارتباطات سازمانی»، در دانشگاه «استراسبورگ ۳» (تاسیس شده در سال ۱۹۶۸)
۷. «دپارتمان ارتباطات سازمانی» و «دپارتمان اطلاع‌رسانی» در «دانشگاه پاریس ۵» (تاسیس شده در سال های ۱۹۶۹ و ۱۹۹۱)
۸. «دپارتمان ارتباطات سازمانی» و «دپارتمان اطلاع‌رسانی و مآخذپردازی» در دانشگاه «تولوز ۳» (تاسیس شده در سال ۱۹۶۸)
۹. «دپارتمان روزنامه نگاری»، «دپارتمان اطلاع‌رسانی و مآخذپردازی» و «دپارتمان روزنامه نگاری»، در «دانشگاه تور» (تاسیس شده در سال های ۱۹۶۸ و ۱۹۶۹)
۱۰. دوره تخصصی «مشاغل مربوط به کتاب» هم که تا سال ۱۹۹۲، تنها در انستیتوی دانشگاهی تکنولوژی «دانشگاه بوردو ۳» فعالیت داشت، پس از آن در برخی از دانشگاه های دیگر نیز دایر گردید.

باید یادآوری کرد که واژه های «اطلاعات» یا «اخبار» و صفت های «اطلاعاتی» یا «خبری» مورد پیش‌بینی در عنوان های دوره‌های آموزشی یاد شده، در اوایل فعالیت آنها، معرف رشته‌های «روزنامه‌نگاری» و همچنین «ارتباطات سازمانی» بودند و برنامه‌های درسی آنها از طریق «کمیسیون آموزش ملی» مربوط به هر کدام از آن‌ها، تعیین می‌شدند و با تایید وزارت آموزش ملی فرانسه به دانشگاه‌ها ابلاغ می‌گردیدند. به عنوان مثال، یک دستورالعمل وزارت مذکور، که متن آن در روزنامه رسمی مورخ ۵ سپتامبر ۱۹۸۰، انتشار یافته بود، برنامه‌های درسی پنج واحد آموزشی «علوم اطلاعات و ارتباطات» را به ترتیبی مشخص کرده بود که در چهار واحد آن‌ها، آموزش عمومی کارشناسان حرفه‌ای این رشته مورد نظر قرار گرفته بود و برای یک واحد آن‌ها علاوه بر آموزش عمومی، تهیه و تدوین پایان نامه تحصیلی هم پیش‌بینی شده بود.

در این میان، مساله مهم مدیریت این دوره‌ها در نخستین سال‌های فعالیت آنها، محدود بودن شمار همکاران دانشگاهی صاحب صلاحیت علمی، برای تدریس موضوع‌های تخصصی و اداره کارهای علمی و تحقیقی دانشجویان بود. به همین جهت، مسئولان واحدهای آموزشی مورد نظر ناچار بودند برای اجرای برنامه‌های درسی خود، از دبیران دروه‌های تحصیلات متوسطه یا مدرسان حرفه‌ای شاغل یا بازنشسته مطبوعات و سایر رسانه‌های همگانی کمک بگیرند. به این ترتیب، فقط عده کمی از همکاران

علمی این واحدها، که از سال‌ها پیش به فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی در «انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی» پرداخته بودند، و به این فعالیت‌ها علاقمند گردیده بودند، به اشتغال رسمی مستمر در حوزه میان رشته‌ای «علوم اطلاعات و ارتباطات» جذب شدند.

باید در نظر داشت که در آن زمان، انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی، قدیم‌ترین و مهم‌ترین واحدهای دانشگاهی و آموزش عالی فرانسه در زمینه آن چه سال‌ها بعد به عنوان «علوم اطلاعات و ارتباطات» به یک رشته مستقل علمی شناخته شد، به شمار می‌رفتند. ر این باره، ابهام موجود در نام منتخب برای دپارتمان‌های مخصوص آموزش زمینه‌های مختلف این رشته، خود معرف شرایط و اوضاع احوال خاص زمان شروع فعالیت انستیتوهای مذکور است. از آن پس، برنامه‌های آموزش عالی دانشگاهی تمام زمینه‌های مشاغل ارتباطی و اطلاعاتی، بدون آن که محتوای دقیق آنها مشخص شوند، در یک قالب معین قرار گرفته‌اند.

به این ترتیب، تعدد و تنوع مشاغل مورد نظر در این برنامه‌های آموزشی، به گونه‌ای است که به دانشجویان حق انتخاب یکی از دو برنامه پیشنهادی که هر کدام از آن‌ها خود دارای پنج زیر برنامه انتخابی است، داده می‌شود.

در میان این زیر برنامه‌ها، برای برنامه پیشنهادی «ارتباطات»، سه زیر برنامه، شامل «روزنامه نگاری» (با شاخه‌های مختلف آن)، «تبلیغات بازرگانی» و «ارتباطات سازمانی» به دانشجویان پیشنهاد می‌گردند و برای برنامه انتخابی «مآخذپردازی» در زیر برنامه‌های خاص، شامل «مآخذپردازی» به معنای دقیق آن و «مشاغل مربوط به کتاب» که خود زمینه‌های «چاپ و نشر»، «کتاب فروشی» و «کتابداری» را در بر می‌گیرد، در نظر گرفته می‌شوند. (Ibid. P.36-40)

ب- دوره‌های آموزش «تکنیک‌های بیانی و ارتباطی»

به دنبال شناخت برنامه‌های آموزشی حرفه‌ای «مشاغل مربوط به اطلاعات» در انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی فرانسه، آشنایی با تجربه‌های آموزش «تکنیک‌های بیانی و ارتباطی» که در اواسط دهه ۱۹۶۰ در انستیتوهای مذکور و در برخی از دانشگاه‌های این کشور دائر شدند نیز ضروری است.

به طور کلی، برنامه‌های آموزشی «تکنیک‌های بیانی و ارتباطی» که در نخستین سال‌های فعالیت آنها، به طور وسیع به دانشجویان انستیتوهای یاد شده و بعضی از دانشگاه‌های فرانسه عرضه می‌گردیدند، با وجود رهنمودهای رسمی وزارت آموزش ملی و دستورالعمل‌های کمیسیون‌های آموزش ملی مربوط به «انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی» از یک سو به سبب عدم تدوین دقیق مواد

درسی آنها و عدم تصویب رسمی صریح یا ضمنی محتواهای این دروس و از سوی دیگر، به علت انتخاب در اختیار نداشتن اعضای هیأت علمی متخصص با مسائل و مشکلات فراوانی روبرو شدند. این دشواری‌ها مخصوصاً از آن جهت که برای مقوله «تکنیک‌های بیانی و ارتباطی» چندین عنوان گوناگون، مانند «شیوه بیان زبان فرانسه»، «تکنیک‌های بیانی»، «ارتباطات»، «بیان-ارتباط»، «روابط انسانی»، «بیان فنی»، «بیان فکری»، «بیان عمومی» و نظایر آنها، در دانشگاه‌های مختلف به کار گرفته می‌شدند، خودنمایی کردند. تردید نیست که این آزادی‌گرایی آموزشی و واژه‌گزینی علمی، با وجود جنبه‌های مثبت آن، به سوء تفاهم‌ها و برخوردهای گوناگون منتهی می‌گردد. به این صورت، در مورد «تکنیک‌های بیانی و ارتباطی» از یک سو مدرسان مورد دعوت برای تدریس مواد برنامه‌های آموزشی آن بر اثر عدم صراحت محتوای برنامه‌ها دچار سردرگمی می‌شوند و مطابق استنباط و سلیقه شخصی خویش برنامه درسی را دنبال می‌کنند و از طرف دیگر، در چنین وضعیتی جلب همکاری مدرسان شایسته و با تجربه، بسیار دشوار می‌گردد. به همین جهت بیشتر افراد شاغل در رشته‌های علمی دیگر، به تصدی دروس تخصصی مورد نظر کشیده می‌شوند و در این میان تنها برخی از همکاران دانشگاهی جذب شده به تدریس «تکنیک‌های بیانی و ارتباطی» ممکن است به تدریج به این زمینه تخصصی علاقه پیدا کنند و فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی خود را بر آن تمرکز دهند.

باید خاطر نشان ساخت که یکی از مسائل و مشکلات مهم توسعه «علوم اطلاعات و ارتباطات» فرانسه در اوایل دهه ۱۹۷۰، کمبود تعداد اعضای هیأت‌های علمی این رشته در دانشگاه‌های آن کشور بود. بررسی سیر تحول و توسعه تعداد استادان و دانشیاران رسمی رشته مذکور در دانشگاه‌های فرانسه، در فاصله سال‌های ۱۹۷۵ تا ۲۰۰۰ نشان می‌دهد که در طول این دوره بیست و پنج ساله، شمار اعضای هیأت علمی این رشته از رشد جالب توجهی برخوردار بوده است. به طوری که افراد شاغل دارای مرتبه‌های استادی و دانشیاری رشته یاد شده، که در سال ۱۹۷۵ تنها ۷ استاد و در حدود ۲۰ دانشیار را دربر می‌گرفتند، در سال ۱۹۹۱ به ۶۱ استاد و ۱۹۲ دانشیار و در سال ۲۰۰۰ به ۱۲۳ استاد و ۳۶۰ دانشیار، افزایش یافته‌اند. به عبارت دیگر، در طول بیش از پانزده سال اول دوره مذکور، اعضای هیأت علمی برخوردار از مرتبه‌های استادی و دانشیاری، به ترتیب به حدود ۹ برابر و حدود ۱۰ برابر رسیده‌اند و در سال ۲۰۰۰، یعنی در پایان دوره بیست و پنج ساله مورد بررسی، با رشدی سریع‌تر و گسترده‌تر، به ترتیب کمی بیش از ۱۷ برابر و ۱۸ برابر شده‌اند.^۱

1 - Tableau de classement du Personnel Enseignant titulaire, Ministère de l'Éducation Nationale, de la Recherche et de la Technologie, 2001.

پ- دوره های کارشناسی اطلاعات و ارتباطات در دانشگاه ها

از سال ۱۹۷۲، در کنار دوره های کارشناسی «انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی» دوره های کارشناسی دیگری نیز با عنوان های ویژه آنها، در دانشگاه های فرانسه، ایجاد شده اند. این دوره ها که نام عمومی آنها، «اطلاعات- ارتباطات»^۱ گذاشته شده است. در برخی از این دانشگاه ها، با مشخصات زیر دایر گردیده اند:

۱. «اطلاعات و ارتباطات» در دانشگاه «بوردو ۳»

۲. «ارتباطات، ارتباطات سمعی و بصری و پویانمایی های فرهنگی» در دانشگاه «گرنوبل ۲» و «گرنوبل ۳»

۳. «ارتباطات، ارتباطات سمعی و بصری و تلماتیک» در «دانشگاه پاریس ۱۳»

۴. «روزنامه نگاری و تکنیک های اطلاعاتی (خبری)، در «دانشگاه استراسبورگ ۳»

برنامه های آموزشی این دوره ها که در فاصله سال های ۱۹۷۲ و ۱۹۷۳ تاسیس شده اند، از قابلیت انعطاف خاصی برخوردارند. به طوری که اعضای هیأت های علمی مسئول تدریس آنها می توانند در موضوع های درسی مصوب وزارت آموزش ملی، با توجه به تجربیات عملی مربوط به آنها، تغییراتی بدهند و هر چهار سال یک بار، این تغییرات را از طریق مسئولان دانشگاه ها، به تصویب وزارت مذکور برسانند.

این موضوع را نیز باید مورد توجه قرار داد، که اعضای هیأت های علمی دوره های دانشگاهی اخیر همانند همکاران خود در انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی، در مباحثه ها و تبادل نظرها و همچنین کوشش ها و اقدام های مختلفی که در دهه ۱۹۷۰ برای شناسایی رسمی زمینه های فعالیت آن ها به عنوان رشته علمی مستقل «علوم اطلاعات و ارتباطات» صورت گرفتند، نقش مهمی داشته اند. (Ibid. P.41-44)

ث- دوره های فوق لیسانس و دکترای علوم اطلاعات و ارتباطات

از سال ۱۹۷۵، با تاسیس دوره های عالی جدید تحصیلات تکمیلی در دانشگاه های فرانسه، که با عنوان های «دیپلم مطالعات پیشرفته (یا عمیق)» و «دیپلم مطالعات عالی تخصصی»، شروع به فعالیت کردند و به ویژه پس از صدور دستورالعمل مورخ ۷ ژوئیه ۱۹۷۷ وزارت آموزش ملی فرانسه برای ایجاد دوره های لیسانس (کارشناسی) و فوق لیسانس (کارشناسی ارشد) در زمینه های عمومی اطلاعات و ارتباطات در دانشگاه های این کشور، اولویت توجه به آموزش های حرفه ای مشاغل اطلاعاتی و ارتباطی، که در دهه های ۱۹۶۰، با تاسیس دوره های لیسانس در انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی مورد

نظر قرار گرفته بود، از میان رفت و در بسیاری از دانشگاه‌ها به تحصیلات علوم اطلاعات و ارتباطات، در سطح‌های سه گانه لیسانس، فوق لیسانس و همچنین دکترا، که پس از پایان برنامه آموزشی «دیپلم اطلاعات پیشرفته» آغاز می‌شد، توجه فراوانی معطوف گردید.

در اواسط دهه ۱۹۸۰، وضعیت کلی دوره‌های آموزشی لیسانس، فوق لیسانس و «دیپلم مطالعات عالی تخصصی»^۱ و «دیپلم مطالعات پیشرفته» در دانشگاه‌های فرانسه به این ترتیب بوده است:

۱. دوره‌های لیسانس و فوق لیسانس اطلاعات و ارتباطات، در دانشگاه‌های «بوردو ۳»، «لیون ۳»، «پاریس ۴» (انستیتوی فرانسوی مطبوعات و علوم اطلاعات)، «پاریس ۴» (مرکز مطالعات ادبی و علمی کاربردی)، «پاریس ۱۰» و «رن ۲» فعالیت داشتند و در بعضی از دانشگاه‌ها هم گرایش‌های خاص تحصیلات دوره‌های مذکور، دائر شده بودند. به عنوان مثال در دانشگاه «والنتین»، «تکنیک‌ها و ارتباطات سمعی و بصری»، در دانشگاه پاریس ۷، «اطلاعات علمی و انفورماتیک»، در دانشگاه «مولهوز»، «تکنیک‌های بایگانی و مآخذپردازی» و در دانشگاه «رئونین»، «تکنیک‌های بیانی، مآخذپردازی و اطلاع‌رسانی» به عنوان گرایش‌های تخصصی، تدریس می‌گردیدند. باید یادآور شد که در همان زمان در «دانشگاه پاریس ۷» هم در دوره‌های لیسانس و فوق لیسانس جامعه‌شناسی، یک گرایش ارتباطات دائر شده بود.

۲. دوره‌های تحصیلات «دیپلم مطالعات عالی تخصصی» نیز در سال ۱۹۸۵ بیشتر در دانشگاه‌های پاریس و به ترتیب زیر تمرکز یافته بودند:

- «ارتباطات سیاسی و اجتماعی» و «حقوق ارتباطات سمعی و بصری» در «دانشگاه پاریس ۱»
- «تکنیک‌های اطلاعات و ارتباطات» در «انستیتوی فرانسوی مطبوعات و علوم اطلاعات» در «دانشگاه پاریس ۲»
- «نمایندگان خبری مطبوعات» در «دانشگاه پاریس ۳»
- «اطلاعات و ارتباطات اجتماعی و بازرگانی» در «دانشگاه پاریس ۴»
- «کاربردهای تلماتیک» در دانشگاه پاریس ۷
- مآخذشناسی و تکنولوژی‌های پیشرفته در دانشگاه پاریس ۸
- مدیریت ارتباطات دور در دانشگاه پاریس ۹
- اطلاع‌رسانی و مآخذپردازی در انستیتوی مطالعات سیاسی پاریس

در همان زمان، دانشگاه‌های خارج از پاریس، از دوره‌های «دیپلم مطالعات عالی تخصصی» زیر برخوردار بودند:

- کتاب‌شناسی و انفورماتیک در دانشگاه بزانشون

- اطلاعات تخصصی در دانشگاه‌های گرونوبل ۲ و لیون ۱

- انفورماتیک و مآخذپردازی در دانشگاه لیون ۳

باید افزود که در اواسط دهه ۱۹۸۰، علاوه بر دوره‌های مذکور، در برخی از دانشگاه‌های شهرهای بزرگ فرانسه هم دوره‌های «دیپلم مطالعات عالی تخصصی» با همکاری چند رشته تاسیس شده بودند که در میان آنها دوره آموزشی «نظام‌های مآخذپردازی اطلاعات علمی و فنی و شیمی» در «دانشگاه اکس-مارسی ۳»، «تکنیک‌های آرشیو و تاریخ» در «دانشگاه مولهوز»، «تکنولوژی‌های ارتباطات سمعی و بصری آموزش و علوم تربیتی» در «دانشگاه پوآتیه» قابل توجه‌اند.

باید خاطر نشان ساخت که در فاصله سال‌های ۱۹۷۵ تا ۱۹۸۵، وضعیت دوره‌های آموزشی «دیپلم مطالعات پیشرفته» در زمینه‌های اطلاعات و ارتباطات، دگرگونی‌های زیادی پیدا کرد. به طوری که ادامه فعالیت این دوره تحصیلات دانشگاهی که در زمان تاسیس آن (در سال ۱۹۷۵)، یک ابتکار جدید اروپایی به شمار می‌رفت- به سبب تداخل برنامه‌های آن با برنامه‌های دوره «دیپلم مطالعات عالی تخصصی» و ابهام موجود در معرفی جنبه‌های نظری و کاربردی این برنامه‌ها و عدم تامین همکاران آموزشی صاحب صلاحیت علمی برای تدریس مواد درسی دوره مذکور و همچنین آشفتگی شیوه‌های سرپرستی پایان‌نامه‌های دانشجویان آن و واگذاری راهنمایی این پایان‌نامه‌ها به اعضای هیأت‌های علمی خارج از رشته «علوم اطلاعات و ارتباطات» - که به ویژه در «مدرسه مطالعات علوم اجتماعی» پاریس نمونه‌های فراوانی داشت- از سال ۱۹۸۰ به دستور وزارت آموزش ملی فرانسه، در تعدادی از دانشگاه‌های پاریس و خارج پاریس متوقف شد.

به هر ترتیب، در سال ۱۹۸۵، برنامه‌های آموزشی دوره‌های «دیپلم مطالعات پیشرفته» در زمینه‌های اطلاعات و ارتباطات در دانشگاه‌های فرانسه به این گونه بودند:

- ارتباطات، هنرها، نمایش‌ها و علوم اطلاعات و ارتباطات، در دانشگاه بوردو ۳

- علوم اطلاعات و ارتباطات، در دانشگاه‌های گرونوبل ۲، گرونوبل ۳، لیون ۱، لیون ۲ و لیون ۳.

- علوم اطلاعات و ارتباطات در دانشگاه پاریس ۲

- علوم اطلاعات و ارتباطات با خصوصیت اقتصادی و اجتماعی در دانشگاه پاریس ۴

- اطلاعات علمی و فنی در دانشگاه پاریس ۷

- آفرینندگی و ارتباطات چندرسانه ای در دانشگاه پاریس ۸
- علوم اطلاعات و ارتباطات در دانشگاه رن ۲

همچنین باید افزود که در سال‌های ۱۹۷۵ تا ۱۹۸۵، به دنبال تاسیس دوره‌های آموزشی جدید دو ساله «فوق دیپلم» در دانشگاه‌های فرانسه، که همراه با افزایش تعداد داوطلبان ورود به این دانشگاه‌ها صورت گرفت، به موجب دستورالعمل مورخ ۱۴ اوت ۱۹۸۴ وزارت آموزش ملی، برنامه‌های تحصیلی «اطلاعات و ارتباطات» با گرایش‌های خاص مانند «ارتباطات و علوم گفتار» نیز در برخی از دانشگاه‌ها تاسیس شدند و به فعالیت پرداختند. (Ibid. P.46-48)

۵. پایه‌گذاری و نهادی‌سازی «علوم اطلاعات و ارتباطات» در فرانسه

بررسی سیر تحول آموزش و پژوهش علوم ارتباطات، در فرانسه نشان می‌دهد که نخستین و مهم‌ترین هدف ایجاد دوره‌های لیسانس این رشته در «انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی» تامین نیاز مراکز حرفه‌ای ارتباطی و رسانه‌ای و تربیت کارشناسان و متخصصان مختلف بوده است و کلمه «اطلاعات» مندرج در عنوان برنامه‌های درسی «مشاغل مربوط به اطلاعات» هم به همین منظور طرف توجه قرار گرفته است. در حالی که روزنامه‌نگاران، کارگزاران آگهی‌های بازرگانی و متصدیان مآخذپردازی و کتابداری، این کلمه را به یک معنای واحد به کار نمی‌برند و هر کدام از آن‌ها، «اطلاعات» مورد نظر برای فعالیت‌های خود را دنبال می‌کنند.

در این زمینه، روزنامه‌نگار با در نظر گرفتن رویدادهای جاری روز، اخبار و اطلاعات مربوط به آن‌ها را تهیه و تدوین می‌نماید و در معرض استفاده گروه‌های وسیع خوانندگان، شنوندگان و بینندگان می‌گذارد، کارشناس تبلیغات بازرگانی به تدارک و انتشار اطلاعات پرجاذبه راجع به کالاها و خدمات طرف توجه مشتریان فراوان در میان مخاطبان وسایل ارتباط جمعی می‌پردازد و متخصص مآخذشناسی و اطلاع‌رسانی، اطلاعات علمی گوناگون موجود در مآخذ مختلف، مانند کتاب‌ها، روزنامه‌ها و مجله‌ها و منابع دیگر را جمع‌آوری و طبقه‌بندی می‌کنند و در اختیار مراجعان قرار می‌دهند.

موضوع فراگیری کلمه «اطلاعات» در مورد برنامه‌های آموزشی دوره‌های لیسانس انستیتوهای مذکور، که در اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ به اجرا درآمدند، در آن زمان دشواری‌های زیادی پدید نمی‌آورد و با پیش‌بینی یک مجموعه دروس پایه مشترک، برای تمام شاخه‌های علمی و فنی این انستیتوها و تکمیل آن با درس‌های اختصاصی هر کدام از شاخه‌ها، شمول مورد نظر در زمینه‌های مختلف آن تحقق می‌یافت. اما مدتی بعد که دوره‌های فوق لیسانس «اطلاعات و ارتباطات» پدید آمدند و اعضای هیأت‌های علمی آن‌ها ناچار شدند درباره برنامه‌های درسی، به تعمق و تأمل بیشتری بپردازند

و تدریس و تحقیق را در کنار هم انجام دهند، کاربرد کلمه «اطلاعات» با ابهام بیشتری روبرو گردید. به همین سبب، همکاران علمی این دوره‌ها، تا زمانی که رشته مستقل «علوم اطلاعات و ارتباطات» مورد شناسایی رسمی مراجع عالی دانشگاهی قرار نگرفته بود، اغلب خود را به عنوان مدرس و محقق در رشته علمی اصلی و قبلی خویش (ادبیات، تاریخ، جامعه‌شناسی و ...) معرفی می‌کردند.

اما از سال ۱۹۷۵ که رشته «علوم اطلاعات و ارتباطات» به عنوان یک رشته مستقل علمی شناخته شد، توجه این همکاران به ماهیت و محتوای این رشته افزایش یافت. از آن زمان، یکی از نخستین سوال‌هایی که مطرح گردید، مربوط به کلمه ساده و فریبنده «اطلاعات» در عنوان رسمی رشته یاد شده بود، به همین گونه کلمه «ارتباطات» مندرج در این عنوان هم که در واقع حوزه شمول کلمه «اطلاعات» را محدود می‌کند، سوال‌های مشابهی پدید آورد. هرچند، در مورد اخیر مشخص بود که در واقع حوزه شمول کلمه «ارتباطات»، تحت تاثیر سنت قدیمی مراکز پژوهشی ارتباطی فرانسه برای مطالعات مربوط به وسایل ارتباط جمعی قرار گرفته است و گرایش به پیروی از جریان‌های فکری و تجربه‌های علمی اندیشه‌گران و پژوهشگران آمریکای شمالی در تحقیقات ارتباطی و رسانه‌ای نیز در آن اثر گذاشته است. (Ibid. P. 49-51)

الف. راهبردها و شیوه‌های هماهنگی و همکاری دانشگاهیان و دولتمردان

تاسیس «کمیته علوم اطلاعات و ارتباطات» که در سال ۱۹۷۳ صورت گرفت و در سال ۱۹۷۸ نام آن به «انجمن فرانسوی علوم اطلاعات و ارتباطات» تغییر کرد، در تدارک مقدمات شناسایی رسمی این رشته علمی دانشگاهی، نقش مهمی ایفا نمود و در این زمینه یک نقطه عطف پدید آورد. این کمیته، به دنبال نخستین کوشش‌هایی که در سال ۱۹۷۱ از سوی «کمیسیون آموزش ملی» دپارتمان‌های «مشاغل مربوط به اطلاعات» در «انستیتوهای دانشگاهی تکنولوژی» برای تقویت و تحکیم پایه‌های اساسی «علوم اطلاعات و ارتباطات» به عمل آمده بودند، در گردهمایی ویژه‌ای، که در دوم فوریه ۱۹۷۲ در «خانه علوم انسانی» پاریس، تشکیل شد از همان آغاز کار، توجه خود را به اقدام برای تسریع شناسایی رسمی رشته مذکور، معطوف ساخت.

ابتکار تشکیل این جلسه، با تصمیم مشترک سه محقق و مدرس مشهور دانشگاهی فرانسه، وابسته به حوزه‌های مختلف و متفاوت «علوم اطلاعات و ارتباطات» شامل «رولان بارت» متفکر انتقادنگر معاصر، «روبر اسکاریپت»، استاد ادبیات، رئیس «انستیتوی دانشگاهی تکنولوژی» بوردو و همکار یادداشت‌نویس روزنامه «لوموند» و «ژان میریا»، «استاد مدرسه مطالعات عالی علوم اجتماعی» فرانسه، اتخاذ گردیده بود. هدف اصلی این گردهمایی، نهادی ساختن رشته دانشگاهی یاد شده بود و به این منظور،

جست و جوی وسایل و عوامل موثر برای توسعه همگرایی بین مدرسان و محققان وابسته به رشته‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی و دست اندرکاران دیگر آموزش و پژوهش این رشته، در جهت آمادگی برای درخواست برخورداری از یک رشته دانشگاهی مستقل و ایجاد امکانات ارزیابی صلاحیت معرفی داوطلبان ورود به هیأت علمی رشته مذکور، طرف توجه خاص قرار گرفته بود.

در این گردهمایی، ۴۴ نفر از شخصیت‌های مشهور، که اکثر آنان از اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها به شمار می‌رفتند و چند تن از متخصصان حرفه‌ای هم به آنها پیوسته بودند، شرکت داشتند. شرکت‌کنندگان در گردهمایی یاد شده، تصمیم گرفتند. براساس قانون ۱۹۰۱ فرانسه در مورد آزادی تشکیل انجمن‌ها، یک انجمن علمی با عنوان «کمیته علوم اطلاعات و ارتباطات» ایجاد کنند.

به موجب اساسنامه این کمیته، سه هدف و رسالت مهم برای آن پیش‌بینی شده بودند:

۱. کسب موافقت مراجع رسمی دانشگاهی برای ایجاد یک بخش جدید علمی با عنوان «علومک اطلاعات و ارتباطات» در «کمیته مشورتی دانشگاه‌ها»^۱ (مرجع ملی نظارت بر استخدام مدرسان و محققان و چگونگی اشتغال آنان در موسسات دانشگاهی)

۲. تحقق شناسایی رسمی رشته «علوم اطلاعات و ارتباطات»، به عنوان یکی از تخصص‌های برخوردار از دوره تحصیلات عالی دکترا

۳. اختصاص یک بخش پژوهشی مستقل «علوم اطلاعات و ارتباطات» در میان بخش‌های پژوهشی مخصوص رشته‌های دیگر دانشگاهی در «مرکز ملی پژوهش‌های علمی» فرانسه.

علاوه بر هدف‌های سه گانه فوق، در اساسنامه کمیته پیش‌بینی شده بود که این کمیته وظایف مشارکت‌جویانه خاص خود را که از لوازم اصلی فعالیت هر انجمن علمی است نیز انجام خواهد داد و به این منظور، امکانات تماس‌ها و روابط اعضای خود را از طریق عرضه فرصت‌های کار مشترک، فراهم خواهد ساخت و ابتکارها و اقدام‌های ضروری برای کمک، به توسعه فعالیت‌های کمیته و معرفی کارآیی‌ها و موفقیت‌های رشته «علوم اطلاعات و ارتباطات» به عمل خواهد آورد. (Ibid. P.52-54)

یک ماه پس از برگزاری گردهمایی مذکور، «کمیته علوم اطلاعات و ارتباطات» تصمیم گرفت برای تعریف دقیق‌تر زمینه‌های فعالیت آن و تعیین حدود و قلمرو شمول این فعالیت‌ها، به اقدام فوری بپردازد.

به این منظور، کمیته یاد شده به تفکیک و طبقه‌بندی حوزه معرفت‌های بنیادی و حوزه معرفت‌های کاربردی دست زد.

1- Le Comite Consultatif des Universities (C C U)

بر مبنای این طبقه‌بندی، حوزه معرفت‌های بنیادی، موضوع‌های مهمی شامل «نشانه‌شناسی»، «جامعه‌شناسی اطلاعات و ارتباطات» (جامعه‌شناسی وسایل خبری و ارتباطی)، «تاریخ ارتباطات»، «بررسی نظام‌های حقوقی، اقتصادی و سیاسی اطلاعات» (وسایل خبری و ارتباطی) و همچنین «نظریه‌های اطلاعات و ارتباطات» (بدون اخذ تصمیم درباره نظریه‌های راجع به سبیرنتیک) و «ارتباطات توده‌گیر» (ارتباطات جمعی) را در بر می‌گرفت.

در حوزه معرفت‌های کاربردی هم در کنار «کتاب‌شناسی»، «سندپردازی»، «فیلم‌شناسی»، «مطالعات مربوط به مطبوعات، آگهی‌های بازرگانی یا فعالیت‌های بازاریابی»، «مطالعات راجع به «روابط اجتماعی»، «پویانمایی اجتماعی- فرهنگی» یا «علوم مربوط به نمایش‌ها» مورد توجه قرار گرفته بودند. (اما در زمینه‌های دیگر و به عنوان مثال، نظام‌های ارتباطی و اطلاعاتی و مدیریت آن‌ها)، پیش‌بینی‌های لازم صورت نیافته بودند. در عین حال، با آن که این فهرست درسی، به سبب سرعت تدارک آن، به طور اصولی و جامع تدوین نشده بود، از این مزیت برخوردار بود که برای بررسی بیشتر در جهت تهیه و تدوین برنامه‌های آموزشی مطلوب در زمینه «علوم اطلاعات و ارتباطات» مبنای مناسبی فراهم کرده بود. (Ibid. P. 56-57)

ب- شناسایی رسمی رشته مستقل «علوم اطلاعات و ارتباطات»

«کمیته علوم اطلاعات و ارتباطات» در سه سال اول فعالیت خود، برای تامین استقلال علمی این رشته، از نیروی نفوذ معنوی اعضای هیأت مدیره خویش نیز بهره برداری کرد. اقدام‌های هیأت مدیره مذکور در این باره، متعدد و حوصله‌آمیز بودند و بیشتر آنها، برای جلب موافقت وزیران وقت آموزش ملی و مدیریت‌های وقت آموزش عالی این وزارت، در طول چند سال، صورت گرفتند. این کوشش‌ها، بالاخره مورد توجه واقع شدند و همزمان با اعلام آمادگی عده رو به فزون برخی از اعضای هیأت‌های علمی رشته‌های مختلف دانشگاهی، برای ملحق شدن به یک بخش جدید و مستقل «علوم اطلاعات و ارتباطات» در «کمیته مشورتی دانشگاه‌ها» مقدمات موافقت این مرجع اداری عالی دانشگاهی با ایجاد بخش اختصاصی این رشته در کمیته اخیر فراهم گردیدند. هرچند، در این میان بعضی از بخش‌های قدیم «کمیته مشورتی دانشگاه‌ها»، مانند جامعه‌شناسی، علوم زبان‌شناسی، علوم سیاسی و ... که اعضای آنها معتقد بودند مطالعات مربوط به پدیده‌های ارتباطات در حوزه تخصصی آنها قرار دارد و افراد دیگر نمی‌توانند در آن وارد شوند- با تاسیس بخش جدید «علوم اطلاعات و ارتباطات» مخالف بودند. اما سرانجام، مقامات وقت وزارت آموزش ملی فرانسه (سال‌های ۱۹۷۴ و ۱۹۷۵) در چارچوب اجرای برنامه‌های جدید دولت برای «نوسازی دانشگاه‌ها» و تبعیت از توجه بیش از پیش افکار عمومی به مسائل ارتباطات و همچنین ضرورت تامین نیازهای کشور برای ایجاد رشته‌های جدید آموزشی، در

جهت پاسخگویی به افزایش تعداد داوطلبان ورود به دانشگاه‌ها، با تاسیس بخش مستقل «علوم اطلاعات و ارتباطات» در «کمیته مشورتی دانشگاه‌ها» موافقت کردند. به همین لحاظ، در بیستم ژانویه ۱۹۷۵، دستورالعمل وزیر آموزش ملی فرانسه برای تغییر در ترکیب کمیته مذکور و اختصاص پنجاه و دومین بخش این کمیته به «علوم اطلاعات و ارتباطات» صادر گردید و مدتی بعد، در اجرای دستورالعمل آوریل ۱۹۷۴ وزارت آموزش ملی، راجع به تغییر نظام تحصیلات دکترای دانشگاه‌های فرانسه، به تعدادی از موسسات آموزش عالی اجازه درخواست تاسیس دوره‌های فوق لیسانس، در چارچوب «دیپلم مطالعات پیشرفته» (عمیق) و همچنین دوره‌های دکترای سیکل سوم (دکترای تخصصی) داده شد. براین اساس، پنج دانشگاه و موسسه آموزش عالی فرانسه، شامل «دانشگاه بوردو ۳»، «مدرسه مطالعات عالی علوم اجتماعی»، «دانشگاه گرنوبل ۳» و «دانشگاه پاریس ۴» اجازه یافتند که از آغاز سال تحصیلی ۷۵-۱۹۷۴، برای مدت ۵ سال، دوره‌های «دیپلم مطالعات پیشرفته» (عمیق) دائر کنند.

به این ترتیب، دو هدف بسیار مهم «کمیته علوم اطلاعات و ارتباطات» تحقق یافتند. اما سومین هدف مهم آن، که بر مشارکت در فعالیت‌های مطالعاتی و تحقیقاتی «مرکز ملی پژوهش‌های علمی» فرانسه تاکید گذاشته بود، به سبب عدم توجه این مرکز به پژوهش‌های مربوط به «علوم اطلاعات و ارتباطات» به سرعت تامین نشد. در آن زمان، در سازمان یاد شده، فقط یک «مرکز مآخذ علمی» وجود داشت که فعالیت‌های محدود آن با ساختار بزرگ این نهاد عمومی متناسب نبود و سال‌ها طول کشیدند تا به تدریج «مرکز ملی پژوهش‌های علمی»، زمینه‌های پژوهش در درباره اطلاعات و ارتباطات را مورد توجه قرار داد.

پنجاه و دومین بخش رشته‌های تخصصی «شورای مشورتی دانشگاه‌ها» از زمان تاسیس آن در سال ۱۹۷۵ تا سال ۱۹۸۵، به طور مرتب جلسات رسمی خود را تشکیل داد و وظایف و مسئولیت‌هایی را که برای تحقق آنها، پیش‌بینی شده بودند به انجام رساند.

به این گونه، از آن زمان دو مرجع متفاوت در کنار یکدیگر به همزیستی پرداخته‌اند و به توسعه «علوم اطلاعات و ارتباطات» کمک کرده‌اند.

بخش تخصصی مذکور که یک مرجع اداری به شمار می‌رود، تنها مسئولیت‌های مربوط به طرز کار و فعالیت اعضای هیأت‌های علمی دانشگاه‌ها در رشته «علوم اطلاعات و ارتباطات» را به عهده دارد و به همین لحاظ در تحول وضعیت این رشته، نقش مهمی ایفا می‌کند.

«انجمن فرانسوی علوم اطلاعات و ارتباطات» (کمیته سابق)، که یک ارگانسم مشارکتی مستقل از اقتدارهای عمومی محسوب می‌شود و امکان مداخله در اختیارات و مسئولیت‌های این اقتدارها را ندارد،

تنها می‌تواند از طریق پیشنهادها و احتمالاً اعمال فشارهای خاص، به رفع مشکلات و حل مسائل آموزش‌دهندگان و پژوهشگران «علوم اطلاعات و ارتباطات» در دانشگاه‌ها و خارج از دانشگاه‌ها کمک کند.

باید در نظر داشت که دو مرجع یاد شده، در اوضاع و احوال مختلف و با توجه به خصوصیات مدیران و مسئولان وقت آن‌ها یا با یکدیگر همگرایی داشته‌اند و برای بررسی و حل مسائل مشترک به همکاری پرداخته‌اند و یا آن‌ها که به هم بی‌اعتنایی کرده‌اند و هر کدام شیوه خاص خود را اعمال نموده‌اند. به طوری که گاهی، افراد معین به طور متناوب، عضویت این مرجع یا آن یا مرجع را دارا بوده‌اند. اما هرگز هیچ فردی به طور همزمان، در دو مرجع مذکور، عضویت و مسئولیت نداشته است و به این گونه از تداخل وظایف و مسئولیت‌های آنها خودداری شده است. (Ibid, P. 57-58)

پ- زمینه‌های مورد صلاحیت بخش ویژه علوم اطلاعات و ارتباطات در شورای عالی دانشگاه‌ها

به موجب نوعی تفکیک ضمنی که بین وظایف و مسئولیت‌های دو مرجع مذکور پدید آمده است، پنجاه و دومین بخش «کمیته مشورتی دانشگاه‌ها» مدت کوتاهی پس از تاسیس آن، ضرورت‌ها و اقتضاهای فعالیت‌های خود را مورد توجه قرار داد و با در نظر گرفتن اقداماتی که «انجمن فرانسوی علوم اطلاعات و ارتباطات» انجام داده بود، به معرفی زمینه‌های این فعالیت‌ها پرداخت و کوشش‌های خویش را بر بررسی و ارزیابی شایستگی‌ها و صلاحیت‌های علمی کاندیداهای عضویت در هیأت‌های علمی و اعضای هیأت‌های علمی دانشگاه‌ها در حوزه «علوم اطلاعات و ارتباطات» متمرکز ساخت. «کمیته مشورتی دانشگاه‌ها»، در دسامبر ۱۹۷۵، زمینه‌های مورد صلاحیت خود را به ترتیب زیر مشخص کرد:

- طرز کار، وضعیت حقوقی، اقتصادی یا نهادی تکنولوژی‌ها یا تکنیک‌های وسایل ارتباطی (مطبوعات، کتاب، سند، رادیو، تلویزیون، سینما، نمایش، تصویر ثابت یا متحرک...)

- فرآیند یا نظام ارتباطات یا پردازش اطلاعات

چنین به نظر می‌رسد که در این تعریف بسیار فشرده، بیشتر به ارتباطات توجه گردیده و به «اطلاعات» به معنای دقیق آن، کمتر پرداخته شده است و قاعدتاً علت این تفاوت برداشت، ضعف پژوهش در حوزه اطلاعات بوده است.

در سندی که از سوی کمیته یاد شده، در آغاز کار آن درباره زمینه‌های مورد صلاحیت آن به تصویب رسیده بود، تاکید گردیده بود که باید بین هر بخش از زمینه‌های مورد صلاحیت این کمیته و روش‌شناسی طرف توجه آن (که نمونه‌های مختلف آن در سند مورد اشاره قرار گرفته‌اند) در این

زمینه، هماهنگی و تقارن وجود داشته باشد. همچنین در این سند خاطر نشان شده بود که در شرایط خاص، زمینه‌های مکمل قابل شمول در حوزه صلاحیت آن، مانند «تاریخ وسایل ارتباط جمعی»، «جامعه‌شناسی یا روان‌شناسی ارتباطات» و «عناصر زبان شناختی فعالیت فرآیندهای ارتباطی» و نظایر آنها می‌توانند جزء موارد صلاحیت آن قرار گیرند. اما در این سند، ظاهراً به طور عمدی از اشاره به «تکنیک‌های بیانی و ارتباطی»، که در آن زمان، درباره آن نوعی مناقشه و معارضه پدید آمده بود، خودداری گردیده بود.

ده سال بعد، در ژوئن ۱۹۸۵، پنجاه و دومین بخش «کمیته مشورتی دانشگاه‌ها» در زمینه «علوم اطلاعات و ارتباطات» به «هفتاد و یکمین بخش «شورای عالی دانشگاه‌ها»^۱ - که به جای کمیته مذکور، ایجاد گردید- تبدیل شد و این شورا تصمیم گرفت محدوده فراگیری رشته «علوم اطلاعات و ارتباطات» را که حوزه شمول صلاحیت و اختیارات و مسئولیت‌های آن در مورد رشته مذکور را در بر می‌گیرد، مشخص کند. به همین منظور، سند ویژه‌ای از سوی این بخش جدید، تدوین و تصویب شد. در این سند، راجع به ماهیت و کیفیت «علوم اطلاعات و ارتباطات»، بررسی‌ها و ارزیابی‌های بیشتری به عمل آمدند و درباره آن نکات زیر مورد تأکید قرار گرفتند:

- مطالعات مربوط به مفاهیم اطلاعات و ارتباطات، روابط آن‌ها با یکدیگر، ماهیت این دو پدیده مورد تفکیک و همچنین تحلیل فلسفی، معرفتی، روش شناختی، منطقی و ریاضیاتی این پدیده‌ها.
- مطالعه درباره اطلاعات، محتواها، ویژگی‌ها و بازمودهای آن.
- مطالعه راجع به نظام‌های اطلاعاتی و الگوهای مستندسازی، انفورماتیک، و نظام‌ها و الگوهای دیگر مورد استفاده.
- مطالعه درباره رسانه‌های ارتباطی با توجه به جنبه‌های مختلف آن‌ها.
- مطالعه عملکرد فرآیندهای ارتباطی و تولیدها و کاربردهای ارتباطات.
- مطالعه راجع به دست‌اندرکاران ارتباطات و کارگزاران پردازش و انتقال اطلاعات و همچنین آموزش‌ها و حرفه‌های آنان.

چنین به نظر می‌رسد که اندیشه اصلی مورد توجه در این سند، بر تفکیک مطالعات فرآیندها و نظام‌های اطلاعات و ارتباطات (که ویژگی علوم اطلاعات و ارتباطات به شمار می‌رود)، از عملکرد

ارتباطات و کاربرد اطلاعات (که در تمام فعالیت‌های انسانی وجود دارد) استوار بوده است. (Ibid.)
(P.58-59)

یادداشت:

برای آگاهی بیشتر درباره سیر تحول علوم ارتباطات می‌توان به ماخذ زیر مراجعه کرد:

- Rapports entres sciences de l'information et de la communication: colloque du comité des sciences de l'information et de la communication, 8 Novembre 1975 à Paris, Maison des sciences de l'Homme de l'Aquitaine Bordeaux, Talence , 1977 .
- Wolton, Do,inique. De l'information aux Sciences de la communication. Paris, Hermes, No. 48, 2007.

فهرست منابع:

– فارسی

معمدینژاد، کاظم. «سیر تحول آموزش روزنامه نگاری و زمینه های دیگر علوم ارتباطات در جهان و ایران»، فصلنامه رسانه، سال شانزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۳.

– لاتین

- Berger, Charles R. and Steven H.Challee, (eds.) Handbook of Communication Science. New Luxuy Park, Ca.: Sage, 1989.
- Bougroux, Daniel. Introduction aux Sciences de la communication. Paris : la Découverte, collection Rgères, Nouvelle Edition, 2001.
- Boure, Robert. (sans la direction de). Lesorigines des Sciences de l’information et de la communication : Regards Craisés, NORD, Presse Université, 2002.
- Dercheux, Eric. (coordonné par). Les Sciences de l’information et de la communication. Paris : CNRS Editions, Les Essentiels d’Hermès, 2009.
- Jeanneret, Yves et Bruno olivier. Des sciences de l’information et de la communication : une Discipline et l’unversité française, Hermès, No 38, 2004.
- Proulx, Serge. Naissance des Sciences de la Communication dans le contexte militaire des années 1940 aux Etats-Unis, Hermès, No48, 2008.
- Rapports enters sciences de l’information et de la communication: colloque du comité des sciences de l’information et de la communication, 8 Novembre 1975 à Paris, Maison des sciences de l’Homme de l’Aquitaine Bordeaux, Talence , 1977 .
- Rogers, Everett. History of Communication Study: A Biographical Approach. New York, The Free, 1994.
- Simprson, Christopher. Communication research and Psychological Walfare, 1945 -1960. New York, Oxford University Press, 1994.
- Winkin, Yves. De quelques origins américaines des sciences de la communication, Hermès, No 38, 2004.
- Wolton, Dominique. De l’information aux Sciences de la communication. Paris, Hermes, No. 48, 2007.